

MÁHR LÁSZLÓNÉ:

A SZAKNYELVKUTATÁS PERSPEKTÍVÁI

Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia, a Nehézipari Műszaki Egyetem és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1973. február 5-7. között rendezett "Az idegen nyelv és a nyelvészet alkalmazása az iparban" c. konferencián.

A konferencián több oldalról közelítették meg az ipar, valamint az idegen nyelv és nyelvészet között szükségképpen kialakuló kapcsolatot, rámutatva az idegen nyelvek elsajátításának igényére és a nyelvtanulás elengedhetetlen voltára a tudomány és technika forradalmi fejlődésében. Az sem szorul különösebb bizonyításra, hogy nincs gazdasági és tudományos életünkben egyetlen olyan terület sem, ahol ne hasznosíthatnánk hatékonyan és eredményesen a szaknyelvben elért nyelvi tudást, hiszen az idegen nyelven írt szakkönyvek, szakkikkek nálunk jórészt fordítás útján válnak ismertté, ugyanakkor eredményeinket mi is közzétesszük a világnyelveken. Bővülő kapcsolataink pedig a gazdasági és tudományos élet területén egyaránt megkövetelik a szaknyelv elsajátítását nemcsak fordítói, hanem tárgyaló, illetve tolmács szinten is, hogy ne csak informálódjunk, hanem informáljunk is. A szakszövegoktatás kérdése tehát gazdasági kérdés is. Ennek következtében nyilvánvaló, hogy mind a fordítási, mind a tárgyalási készség megszerzése napjainkban nélkülözhetetlen minden nyelvigényes munkaterületen, és szükséges az egyes országokkal való politikai, gazdasági és kulturális kapcsolataink kialakításához is.

Mert azonban a szaknyelvkutatás szerteágazó problémaköréből - a teljesség igénye nélkül - a következőkre szeretnék röviden kitérni:

- 1./ A szakszókincs és a szaknyelvek nyelvi szerkezetének gyakoriságvizsgálata az egységes terminológia, valamint az egy- és többnyelvű szakszótárak szemszögéből,

- 2./ Szaknyelvoktatás és szóbeliség,
- 3./ A szaknyelvi oktatás belépése az általános nyelvi képzésbe.

1./ A SZAKSZÓKINCS ÉS SZAKNYELVEK NYELVI
SZERKEZETÉNEK GYAKORISÁGVIZSGÁLATA
AZ EGYSÉGES TERMINOLÓGIA, VALAMINT AZ
EGY- ÉS TÖBBNYELVŰ SZAKSZÓTÁRAK SZEM-
SZÖGÉBŐL

Mindkét területen sok még a tennivaló. Az eddig elért eredményekkel nem lehetünk elégedettek, jóllehet már születtek részletmunkák. A további eredményes munkához azonban elengedhetetlen a nyelvész és szakember együtt működése. Hogy milyen legyen az együttműködés módja? Erre talán hadd idézzem Grétsy László szavait: ". . . szükség volna egy olyan állandó, intézményesített fórumra, ahol, illetőleg amelynek égisze alatt a szaknyelvi, terminológiai kérdésekben érintett szakemberek -"dologismerők" és nyelvészek - együttes, szinkron megbeszélések, eszmecserék formájában is kicserélhetnék nézeteiket, kölcsönösen kifejthetnék véleményüket. A levélbeli, üzenetváltás útján való véleménycsere is hasznos, de időnként le is kell ülni a tárgyalóasztal mellé."

Ilyen együttműködés már létezik többek között az egységes terminológia kialakításának kérdésében, a szakszótárak szerkesztésénél. Ezt azonban tovább kell bővíteni, mert a jó egy- és többnyelvű szakszótárak léte, vagy nem léte nagy lépésekkel viheti előbbre vagy késleltetheti a szaknyelvoktatás eredményesebbé tételét. Az eddig megjelent egy- és többnyelvű szakszótárak azonban korántsem ölelik fel a szakterületek egészét, de jelzik az utat, amelyen tovább kell haladnunk.

A Műszaki Értelmező Szótár például a kémia területén három nyelven, - németül, angolul és oroszul - adja meg a tárgyszavakat, természetesen a magyar nyelvű meghatározáson kívül. A biológia területén felmerülő igényt igyekszik kielégíteni a Biológus Szakbizottság szerkesztésében megjelent négynyelvű biológiai szakszótár, mely latin, magyar, angol és vietnami nyelven közli a szakszavakat. A gépészet területén is fellelhető egy ötnyelvű anyagmozgatási szótár. Ezekon kívül találhatunk még többfajta két- és többnyelvű szakszótárt. Ez azonban még csak a kezdet.

Hogy előbbre léphessünk tovább kell kutatni a szaknyelvek területén. Az egységes terminológia kialakításának témakörében több figyelmet érdemlő mű is megjelent. Itt említeném meg Klár János - Kovalovszky Miklós: "Műszaki tudományos terminológiánk alakulása és fejlesztésének főbb kérdései", valamint Grétsy László: "Szaknyelvi Kalauz" című művét. Érdeklődésre számot tartható tanulmány például R.W. Jumpelt: "Fachsprachen - Fachworte als Problem der Dokumentation und Übersetzung, amely a Sprachforum 1968. évi számában jelent meg.

A tájékozódást szolgálja többek között az UNESCO kiadásában a "Bibliography of Interlingual Scientific and Technical Dictionaries" valamint a Lipcsében 1966-ban a Verlag für Buch und Bibliothekwesen gondozásában megjelent K.H.Müller: "Bibliographie der Fachwörterbücher mit deutschen und russischen Äquivalenten", című munka, amely tartalmazza a természettudományok szakszókincsének bibliográfiáját.

Nem tartozik szorosan a témakörbe, de mégis szólnom kell arról, hogy az egységes terminológia kialakításakor feltétlenül szükséges lenne vizsgálni többek között a latin elnevezések használatakor a ragozott formák helyesírási kérdéseit is, azt, hogy a ragokkal történő egybeírás, vagy a kötőjellel történő kapcsolás a célszerűbb-e, mert a szaknyelvben mindkét megoldásra találunk példát. Az egyes szavak egybeírva ugyanis sokszor ügyetlenné, sokszor pedig neveltségessé válnak, kötőjellel írva pedig ellenszenvesé válhatnak.

Nem mindegy tehát, hogyan használjuk, illetve tanítjuk:

Például:	vér - latin elnevezése:	sanguis
	vérben	sanguisban, sanguis-ban

Az ilyen és ehhez hasonló helyesírási problémák eldöntése tehát ezért fontos, mind a terminológia, mind pedig a szaknyelvoktatás szempontjából.

Kutatás tárgyát képezi továbbá az alapszókinccs összeállítása, s a szaknyelv alapszókinccsének összeállításán túl, az itt előforduló nyelvi szerkezetek gyakoriságának vizsgálata is. E területen is sok még a tennivalónk. Első lépésként össze kellene állítani gyakoriságuk alapján az általános tudományos alapszókinccset. Ilyen irányban már találkozunk kísérletekkel a franciáknál. Az e területen végzett kutatásokról, az általános tudományos alapszókinccs kidolgozásáról számol be A. Phal, "Le recherche linguistique au service de l'enseignement des langues de specialité" című cikke a "Le Français dans le monde" egyik számában. Ebből kitűnik, hogy a franciák 2 millió szót vizsgáltak meg ahhoz, hogy megállapítsák, milyen fejlődésen megy át a szakmai fogalmak kifejezőmódja a középiskolás szinttől a tudós nyelvéig. A kutatás eredményeképpen megindult Hatier kiadásában "Le Français Scientifique et Technique" címen egy olyan műszaki nyelvkönyvsorozat, mely minimális általános nyelvtudásból indul ki, s vezeti el az idegen anyanyelvi szakembert a francia tudományos folyóiratokból és könyvekből történő tájékozódáshoz a globális megértéshez.

Szaknyelv kutatásunk másik "nehéz" területe a nyelvi szerkezetek gyakoriságának vizsgálata. Ez különösen fontos, mert ezáltal a szaknyelvben előforduló leggyakoribb nyelvi jelenségek automatizálásának lehetősége megnő, s a tananyag tervezésénél a programozást is jobban figyelembe lehet venni. Kialakíthatunk tehát olyan gyakorlatrendszereket, amelyek logikus egymásutánban a céltól függően a beszélt, illetve az írott nyelvre legjellemzőbb szerkezeteket tükrözik, s olyan szókinccset tartalmaznak, melyek a szaknyelvet tanulók számára értelmileg motiváltak, s élethű szituációt nyújtanak egy-egy nyelvi vagy lexikai szerkezetben.

E területről ad tudományos elemzést Hoffmann L. "Fachsprachen und fachliche Ebenen" című 1972-ben a drezdai alkalmazott nyelvészeti konferencián tartott előadása.

Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni - különösen a tananyag elrendezése, rendszerbe állítása szempontjából - sem a pedagógiai, sem a metodikai alapelveket, s külön vizsgálni kell azt az igényt, mely napjainkban egyre inkább előtérbe kerül a szaknyelvoktatásnál - vizsgálni kell a szaknyelv és a szóbeliség kapcsolatát.

2/ SZAKNYELVOKTATÁS ÉS SZÓBELISÉG

Korunk követelménye, hogy a szakszövegoktatás során ne csak a fordítói, hanem az aktív tárgyalókészséget is fejlesszük. Ez azt jelenti, hogy ha valaki kitűnő fordító, akkor tudjon beszélni is arról, amit fordít, illetve arról, ami a szakterülete. De hogyan lehet ezt elérni? Milyen tananyagtipus a legmegfelelőbb mindkét készség kialakításához? A vélemények e területen eltérőek. Dr. Hegedüs József szerint szaknyelvet oktatni kezdettől fogva lehet. Ezt mondja ki és mutatja be "Szakszöveg és szóbeliség" című munkájában. Az mindenesetre bizonyos, hogy egy ilyen a szóbeliséget szolgáló tananyagban fontos helyet kell kapni a logikának a kontrasztív nyelveljárásal együtt, mégpedig azért, mert

egyrészt a szaknyelvben a logika fontos szerepet tölt be, másrészt - mind a fordítási, mind a beszédtevékenység során - számolni kell a kontrasztív jelenségek hatásaként a hibalehetőségekkel, illetve azzal, hogy ezen belül meddig terjed az érthetőségi szint.

Kutatni kell továbbá, hogy melyek azok a faktorok, amikor a közlést még értjük, s mely faktorok azok, amikor a közlés érthetősége ezt a határt túllépi, illetve amikor a közlés érthetlenné válik. Ez a munka legeredményesebben természetesen kontrasztív bázison végezhető el.

Minden valószínűség szerint azon az úton kellene elindulni, melyet Dr. Fülel Szántó Endre vázolt fel az 1971-es miskolci konferencián tartott előadásában. Szerinte "szakmai nyelv vagy tudományos nyelv oktatása során - úgy látszik - olyan grammatikai-logikai modellekre van szükségünk, amely az alacsonyabbszintű absztrakcióktól /mindennapi társalgás/ a magasabbszintű absztrakciókig /tudományos témák megvitatása/ egyaránt biztosítani tudja a tananyagot és a módszert."

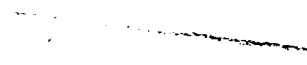
Fülel Szántó Endre szerint tehát a gondolkodás és logika viszonyának ábrázolása a szaknyelvoktatás eredményességét döntően befolyásolhatja. Ezzel egyet lehet, sőt egyet kell érteni. A szaknyelvet tanulók ugyanis legtöbbször magasabb, elvontabb szinten beszélnek, s ezzel párhuzamosan gondolkodnak. Kutatni kell tehát a nyelv és a gondolkodás összefüggéseit, illetve az anyanyelv-idegen nyelv és gondolkodás összefüggéseit.

Ezen túlmenően vizsgálni kell az anyanyelv-idegen nyelv között meglévő ellentéteket, amelyek mutatják a torzulások okait, illetve meg kell szabni az érthetőség határát megszabó feltételeket. A nyelvet tanulók ugyanis általában képesek a szaknyelv strukturájából annyit elsajátítani, hogy az idegennyelvi szövegeket információszerzésre felhasználják, de sokkal nagyobb problémát jelent számukra az, ha mindezt aktivizálniuk is kell, azaz beszélniük kell. Ezért elsősorban ki kell fejleszteni a szaknyelvet tanulóban az összefüggések, a nyelvi szerkezetek felismerésének és alkalmazásának készségeit. A beszéd-szint elérése ugyanis az alapszókincs ismeretén, a nyelvtani összefüggések felismerésének biztonságán túl, a szerkezetek automatizálásán is múlik, hiszen a szóbeliségnél még erősebben érvényre jut az anyanyelvi hatás. Erre egy-két példát hoznék fel a magyarul tanuló német anyanyelvűek esetében: Elsősorban a mondatdallam, a helyes kiejtés elsajátításánál, ismételten felbukkanó jelenségek közül említenék meg néhányat.

A mondatdallam helytelen alkalmazása például megamisíthatja a közlés tartalmát. A német mondat kérdőhangsulya ugyanis nem egyezik meg minden

Olvasod a könyvet?

Olvasod a könyvet.

Gombát akartok keresni?

Gombát akartok keresni.

Wollt ihr Pilze suchen?

Ihr wollt Pilze suchen.

A magyar nyelv szóeleji hangsúlya is sok hibaforrást rejt magában:

Magyar: Berlin
szocializmus

Német: Berlin
Sozialismus

Az egyes hangok rövidsége és hosszúsága, - a magánhangzók közötti differenciálás - ezeknek a jelölése is sok nehézséget okoz. E hibák azonban már torzuláson túli hibákhoz is vezethetnek, sőt értelemzavaróakká is válhatnak.

Például:

- " . . . sok ezer éves története érdekes volt számomra,"
" . . . sok ezer éves története érdekes volt számomra."
- " A tanár örült"
- " A tanár órült"
- " Látom a tévét"
- " Látom a tevét"
- " Az ingerület az agyban keletkezik"
- " Az ingerület az ágyban keletkezik"

A lexika-grammatikai szerkezetek területéről is bemutatnék néhány olyan példát, melyek komoly akadályt jelenthetnek mind a köznyelvi, mind a szaknyelvi oktatás során.

K Ö T / - N I /

pulovert köt	stricken
házasságot köt	Ehe schliessen
Fogadást köt	wetten
kardot köt	umgürten ein Schwert
szerződést köt	Einen Vertrag abschliessen /eingehen
kosarat köt	flechten
csomóra köt	binden zu einem Knoten
tához köt	binden an einen Baum
kötegbe köt	bündeln
guzsba köt	knebeln
átlósan köt	köpern
párhuzamosan köt	parallelschalten
kapacitást köt	abblocken
hálózatba köt	ans Netz anschliessen
faszeggel köt	verbohren stb.

A felsorolás korántsem teljes, mégis jól láthatók egyrészt milyen nehézségekkel kell megküzdenie a nyelvünket tanulónak, másrészt az egyes jelentés változatokra mennyire kell figyelni az oktatási folyamatában.

Nem lehet továbbá figyelmen kívül hagyni a magyar nyelv sajátos vonását jelentő kétfajta ige ragozást. Nyelvünket tanulók számára ugyanis az egyik legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy az igei személyragok az alany számán és személyén kívül még azt is kifejezhetik, hogy a cselekvés határozott tárgyra irányul. További problémát jelent a magyar mondatok szerkesztése. Itt ugyanis erősen hat az anyanyelv. Sok gyakorlást igényel pl. a moninális mondatok szerkesztése, a vonzatok helyes alkalmazása. Igen jelentős a német szenvedő szerkezet hatása is.

A németül tanuló magyar anyanyelvűeknél viszont a legtöbb nehézséget a német mondat viszonylag kötött szórendje, a névelők - a határozott és határozatlan névelők - helyes használata, az igeragozásunk sajátosságából fakadóan a személyes névmások, a tárgy esetben álló névmások elhagyása okozza, nem beszélve a moninális mondatok szerkesztéséről, az igeidők, igemódok használatáról, melyek sokszor értelemzavaró tényezőkké is válhatnak. Például:

- A könyv érdekes.	Das Buch /ist/ interessant
- Olvastad a könyvet?	Hast /du/ das Buch gelesen?
- Igen, olvastam.	Ja, /ich/ habe /es/ gelesen

A felsoroltak világosan utalnak arra, hogy a szakemberekre nagy feladatok várnak a kontrasztív kutatások területén is. Fokozottan kell tehát figyelni a kontrasztív jelenségekre, valamint az egyes nyelvek között található logikai eltérésekre.

3/ A SZAKNYELVI OKTATÁS BELÉPÉSE AZ ÁLTALÁNOS NYELVI OKTATÁSBA

Végül néhány szót arról, hogy mikor kezdjük el a szaknyelv oktatását. Ez nem elhanyagolható kérdés, mert a szaknyelvet nemcsak fordítói, hanem beszédszinten kell tudni. Természetesen azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a köznyelvi kommunikáció éppoly fontos az idegen nyelvet tanuló szakember - szakképesítést szerző fiatal számára, mint az, hogy idegen nyelven tudjon tájékozódni s tájékoztatni szakmája területén. A kérdésre-véleményem szerint- egyöntetű válasz nem adható. Sok tényező - így többek között nemcsak tananyag, hanem a rendelkezésre álló idő és óraszám is befolyásolhatja azt, hogy mikor célszerű elkezdni a szaknyelvi oktatást. Ez a kérdés még égetőbben jelentkezik ott, ahol idegen nyelven szereznek a fiatalok szakképesítést, mint például a hazánkban tanuló külföldi egyetemi hallgatók.

Ismert az is, hogy egyre nő azoknak a magyar fiataloknak a száma, akik részben, vagy egészben külföldön folytatják egyetemi tanulmányaikat. Mindkét esetben arról van szó, hogy a célnyelven egyaránt jól kell ismerni mind a köznyelvi, mind a választott szak nyelvének szókincsét, nyelvi szerkezeit, s mindezt nemcsak írott formában, hanem beszédszinten is.

Szükség van tehát jól átgondolt és megszerkesztett, az élő nyelvet és a szaknyelvet egyaránt beszédszintre emelő tananyagokra. S ezen a területen még csak a kezdeti lépéseket tettük meg.

A franciák pl. orvosi szaknyelvi tananyagot készítettek kezdők számára, s készült ugyancsak alapfokú szintre épülő fizikai alapfogalmakat ismerető könyv.

A bolgárok is folytatnak kísérleteket. Véleményük szerint a szaknyelv oktatását az általános nyelvi képzés megkezdése után néhány héttel már szaktárgyakkal is foglalkoznak, s a szaknyelvi anyagot feldolgozó nyelvi órákkal segítik a szakórákat.

A lipcsei Herder-Intézetben is csak kismértékben jár a szaknyelvi képzés az általános nyelvi képzés mögött. Itt igen nagy súlyt fektetnek a hallás utáni megértésre, s erős fonetikai képzésben részesülnek a hallgatók.

Csehszlovákiában ugyancsak elég korán, a nyelvtanítás kezdeti szakaszában az általános nyelvi képzéssel párhuzamosan folyik a szaknyelvi oktatás. Először az adott szakterület terminológiáját - a tananyagban előforduló alapszókincset adják meg. Ezután kerül sor a nyelvi szerkezetek megtanítására, illetve begyakoroltatására.

Figyelemre méltó, hogy az említett országok oktatási intézményeiben az általános - köznyelvi - nyelvi képzés, ha nem is sokkal, de megelőzi a szaknyelvi képzést. Az sem elhanyagolható tény, hogy rendkívül nagy súlyt fektetnek a fonetikai képzésre, már az általános nyelvi oktatás kezdeti szakaszától kezdve.

Végül megemlítenék még egy-két olyan munkát, melyek többek között az intonáció kérdésével, a szaknyelv jellegével és jelentőségével foglalkoznak. Így E. Stock és Chr. Zacharias munkája a "Deutsche Satzintonation", mely a VEB Verlag Enzyklopädie gondozásában jelent meg, összefoglalja a német intonációt, tehát mintegy intonációs norma-rendszert ad. A szaknyelvi kérdések témaköréből érdeklődésre tarthat számot Wilhelm Schmidt: "Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprache", vagy Lubomir Drozd: "Die Fachsprache als Gegenstand des Fremdsprachenunterrichts," című tanulmánya.

Az elmondottak korántsem ölelik fel a szaknyelvkutatás valamennyi területét. A szaknyelv kutatás előtt nyitva a kapu, lehetőségei korlátlanok, és a tennivaló sok. Mi azonban még csak a kezdeti lépéseket tettük meg. Feladataink többek között:

- számba kell venni az eddig elért külföldi és hazai eredményeket;
- meg kell határozni a szaknyelvek csoportjait;
- megjelölni határaikat;
- vizsgálni viszonyukat a köznyelvhez és más nyelvi rétegekéhez;
- foglalkozni kell a gépi fordítás sajátos problémáival;
- elemezni kell a gépi eszközök jelentőségét a beszédszintű szaknyelvi oktatásban.

Az elmondottakkal a tennivalókra utaltam, megpróbáltam felvázolni az intenzív szaknyelvvoktatás előbbrevitele érdekében egy-két megoldást. Végül - a teljesség igénye nélkül - megkíséreltem ablakot nyitni a világra, hogy ezáltal is a mi megoldásra váró problémáinkon sikerrel munkálkodhassanak a "dologismerők" és nyelvészek.